

OSVRTI

ODNOSNE REČENICE
S VEZNIKOM ŠTO

(Dragutin Raguž, *Odnosne rečenice s veznikom što*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994)

Odnosne rečenice s veznikom što već je sedma knjiga objelodanjena u biblioteci Jezikoslovlje u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade. Pojavljuje se u trenutku u kojem možemo pročitati nekoliko članaka naših jezikoznanaca o pitanjima naznačenim već u naslovu Raguževe knjige; o odnosnim rečenicama (u literaturi češće nazivanim relativnim rečenicama) i njihovoj odredbenosti (objasnidbenosti; restriktivnosti) nerestriktivnosti, o odnosu antecedenta – jedne riječi ili skupine riječi s atributivnim korelativom (“determinatorom”) – i relativna (relativizatora) te o prirodi nepromjenljivoga što, pitanju začetom još u Vebera, a o kojem se raspravljalo, između ostalog, i u kasnijim radovima I. Pranjkovića, S. Kordić, R. Katičića i D. Raguža.

Osnovno pitanje podjele odnosnih rečenica pitanje je i pristupa pojedinog jezikoznanca tomu problemu. Raguž relativizira sintaktičku odredbenost/objasnidbenost kazujući da su po sintaktičkoj naravi sve odnosne rečenice odredbene, a aktualiziraju se tek u funkcionalnoj perspektivi; problem obveznosti/neobveznosti odredaba rješava se tek u procesu sporazumijevanja; hoće li koja rečenica biti obvezna ili neobvezna odredba ovisi o sugovornikovu znanju i potrebama. Raguž dalje kazuje da nema pretpostavke o postojanju dviju različitih struktura za ostvarivanje tradicijske odredbene i objasnidbene rečenice, nego postoje dvije vr-

ste odredbenih odnosnih rečenica: obvezne i neobvezne. Razlike u grafičkoj ostvarenosti rečenica (s pauzama, zarezima ili bez njih) stvar su sugovornikove organizacije iskaza. Pitanje obveznosti/neobveznosti odredaba Raguž prebacuje sa sintaktične na pragmatičnu razinu. Treba spomenuti da su mišljenja ostalih jezikoznanaca o ovom pitanju različita; primjerice Večerka, pišući o posebnoj vrsti “apozitivnih” rečenica (s imenskim antecedentom), u tekstu *Souveti se zavishymi veta-mi relativnimi v staroslovenstine* (*Slovo*, 32-33, Zagreb, 1983) te rečenice zbog neobveznosti i mogućnosti ispuštanja ne smatra pravim odnosnim rečenicama. Katičić će pak, nazivajući ove rečenice u svojoj *Sintaksi* dometnutima, u članku *Nešto napomena o vezi između atributivnih korelativa i “restriktivnosti” odnosnih rečenica u hrvatskom književnom jeziku* (*Jezik*, 41, str. 65-77) objasnidbenost i odredbenost rečenica zvati njihovom funkcijom, a razlike između tih dviju skupina rečenica objašnjavat će sintaktički, različitim uvrštavanjem u složenu rečenicu. Za razliku od Raguža, Katičić smatra da su razlike u grafičkom oblikovanju i intonaciji tih dviju rečenica rezultatom sintaktičkih, a ne pragmatičnih razlika.

Pišući o odnosu antecedenta i relativna, Raguž dotiče i pitanje korelativa kazujući: “... kad ispred relativna stoji pokazni antecedent koji odgovara 3. licu (ili pripada 3. licu) ili kad je relativ sam, onda korelativ odgovara drugome licu...” (str. 60). Pokazne zamjenice kao antecedenti tom su formulacijom vezane samo uz lice, a ne i uz kategoriju deiksije, premda Raguž zapravo govori o stupnjevima koji pokazuju udaljenost predmeta

od govornog lica. Raščlanjujući dijelove glavne i zavisne rečenice dobro uočava slijed korelativ–antecedent–relativ, ali ne razdvaja korelative koji stoje pred zamjenicom kao dijelom sintagme antecedenta (i gdje je imenica – najčešće imenica *čovjek*, ali mogu biti i druge – kao središte antecedenta ispuštena);

(onaj) koji – taj ...

od ostalih korelativa, koji neposredno prethode antecedentu, te se dobivaju sljedeći odnosi:

(onako) kako – tako ...

(onda) kada – tada ...

(onoliko) koliko – toliko ...

(ondje) gdje – tu ...

(onakav) kakav – takav ...

Razlike između pokaznih zamjenica, koje su same antecedenti i onih koje su korelativi te kao takve prethode često izostavljenom imenskom antecedentu (Katičićevim atributivnim korelativima), Raguž pokazuje i u zamjениčnoj shemi na kojoj se temelji njegovo kasnije objašnjenje naravi nepromjenjivog relativna *što* i njegove povezanosti s deiktikom *to*.

Već na početku svoje rasprave Raguž ističe vezanost zamjenica uz pripočavanje te ih, dosljedno tomu, dijeli na dvije temeljne skupine: upitne i odgovorne. Kod odgovornih razlikuje određene i neodređene, a razlika između Raguževa opisa i dotadašnjih opisa zamjenica u gramatikama je i u dvostrukosti pojavljivanja pokaznih zamjenica; kao odgovora na upitne *što* i *koje*. Pokazna se zamjenica *to* kao određena u shemi pojavljuje i treći put, a da bi se ispitala njezina narav treba promotriti vezu svih triju tipova pokaznih zamjenica s relativnim zamjenicama koje uz neodređene (hipotetičke) i povratne čine ostale skupine u Raguževoj “vodoravnoj” podjeli zamjenica. Prvom *što* (kojemu su pokazne zamjenice antecedenti)

odgovara relativno *što* (*god*), upitnoj zamjenici *koje* (kojoj su u odgovoru pokazne zamjenice kao korelativi) *koji* (*god*), dok trećem pojavljivanju odgovorne pokazne zamjenice *to* odgovara relativno *što*. Raguž tako, nasljeđujući Musićevo razlikovanje individualnih i generalnih indefinita (odgovorne neodređene zamjenice bile bi paralelne individualnim, a hipotetičke generalnim indefinitima), pokazuje trostrukost riječi *to* i dvostrukost *što*. I trostrukost se pokaznoga *to* može zamijeniti dvostrukošću, u prva dva opisna slučaja *to* je promjenjivo i dolazi na mjestima na kojima i pokazne zamjenice ostalih rodova i stupnjeva deiksije (uz *taj*, *ta*, ali i *ovaj*, *onaj* ...). Raguž ističe morfološku i sintaktičku razliku između prvog (zapravo prva dva) i drugog *to*; morfološka je razlika u promjenljivost/nepromjenljivosti, pa bi prema njegovu opisu *to* i u našim rječnicima, kao i u ostalim slavenskim rječnicima i gramatikama, trebalo stajati odvojeno od *taj* jer je *to* opći demonstrativ koji nikad nije upućen sugovorniku, a u odgovoru na pitanje (Tko je (to)) može biti i izostavljeno za razliku od zamjениčnoga *to* koje se ne može izostaviti. Razjašnjavajući sintaktičku razliku između općeg demonstrativa i zamjenice *to*, Raguž rješava odnose između subjekta, predikata i aktualiziranog (predikatnog) atributa. Pri tom upućuje i na dosadašnje razlike u nazivlju i objašnjenju ovoga dijela rečenice; kod Musića predikatnog pridjeva, u Z. Derossi predikatnog atributa, a u raspravama Petija i Katičića predikatnog proširka.

Raguž sintaktički problem povezuje s morfološkim kada ulogu subjekta povezuje s kategorijom vrste riječi, i to pri objašnjavanju razlika između *to* – zamjenice i općeg deiktika; utvrđuje da zamjenica u rečenici može biti subjekt dok deiksa ne može. Dalje Raguž kazuje da je u ulozi

subjekta u rečenici prije svih ostalih vrsta riječi lična razmjena, a ako je u rečenici nema, onda vlastito ime pa opća imenica, a tek u nedostatku navedenih vrsta, kao subjekt funkcioniraju ostale vrste riječi.

Postavku da deiktično (nepromjenljivo) *to* u rečenici nije subjekt nego imenska riječ u predikatu, Raguž obrazlaže slaganjem (kongruencijom): dok se subjekt mora slagati s predikatom (a *to* se ne slaže), imenska riječ u predikatu ne mora.

Osim što promatra pojedinu riječ kao članicu vrste te opisuje njezinu ulogu u rečenici, Raguž ispituje i odnose relativna i antecedenta; dolazi do zaključaka koji na nov način osvjetljavaju relativno *što*: njegova uporaba ovisi o sadržaju rečenice. Nepromjenljivo *što* neposredno – morfološki – ne zastupa antecedent jer se ne slaže s njim u rodu, broju i padežu, ali to čini posredno; određuje imensku riječ kao aktualizirani atribut – na razini iskaza. Raguž dolazi do svoje temeljne postavke o razlici u uporabi *koji* i *što* budući da *što* ne upućuje samo na imensku riječ – antecedent – nego na sadržaj rečenice, pretpostavka je da upućuje na očit, konkretan sadržaj glavne rečenice. Između *što* i *koji* nema značenjske jednakovrijednosti jer *što* ne dolazi u iskazivanju potpune hipotetičnosti.

Da uporaba *što* doista ovisi o sadržaju rečenice, Raguž pokazuje i povezujući hipotetičnost i faktivnost, kategorije koje jedna drugu isključuju: relativno *što* tipično je faktivno, a kod hipotetičnosti nema faktivnosti.

U knjizi *Odnos rečenice s veznikom što* iznose se i mišljenja ostalih jezikoznanaca (Grickat, Dmitriev, Gallis, Browne, Pranjković) o odnosu restriktivnosti i izraza relativna, ali se postavka o izravnoj svezi tih dviju kategorija pobija, kao i shvaćanje da vrsta antecedenta

određuje vrstu odredbe. Relativ *što* ne dolazi samo u restriktivnim (prema Katičiću odredbenim) odnosnim rečenicama, a vlastita imena primjerice ne zahtijevaju nužno obvezne odredbe (u literaturi: apozitivne, nerestriktivne rečenice).

Nasljeđujući Pranjkovićevu kategoriju složenih rečenica bez veznika i njegove implicitno koordinirane i implicitno subordinirane rečenice, Raguž govori o implicitnim odnosnim rečenicama koje bi nadopunjavale Pranjkovićevu skupinu priključnih rečeničnih struktura. Takvo shvaćanje podrazumijeva promatranje rečenica na razini diskurza, ali različita su mišljenja jezikoznanaca o tom jesu li ove “implicitno koordinirane”, pa onda i “implicitne odnosne rečenice” predmetom proučavanja sintakse (kako smatra i autor knjige) ili semantike (kao što misli Katičić, pa ih i ne uvršta u svoju *Sintaksu*, a to pitanje promatra u svjetlu razlikovanja gramatičke i slobodne semantike).

I na kraju, treba napomenuti još da Raguž ispituje je li *što* apsolutni relativ (relativum generale), a pri tom promatra ponašanje istih veznika u izričnim i odnosnim rečenicama.

Pri opimjerivanju autor knjige rabi rečenice iz Marinkovićevih djela, dijelom iz Andrićevih i tekstova različitih pisaca koje okuplja V. Pavletić u *Zlatnoj knjizi hrvatskoga pjesništva od početka do danas*. Od starijih pisaca izravno rabi tekstove M. Držića i I. Mažuranića, dok primjere iz djela ostalih pisaca (a to je veći broj primjera) uzima posredno: iz Akademijina *Rječnika*, Katičićeve i Stevanovićeve *Sintakse*, priloga iz literature, i, kako sam kaže, “iz pojedinih brojeva *Vjesnika*, *Danasa* i *Starta*”.

Vlasta Rišner